ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ДОРОШЕНКО ВАЛЕНТИНА ЮРІЇВНА

СУТНІСНА ОСНОВА ЦІНИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Спеціальність 08.01.01 - Політична економія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Донецьк - 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00753522 (О)

Дисертацією є рукопис.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії Донецького державного університету.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України Крихтін Євген Іванович

Офіційні опоненти: - доктор економічних наук, професор Дзюбик Степан Данилович

- кандидат економічних наук, доцент Закацола Олена Михайлівна

Провідна організація - Харківський державний університет

Захіст відбудеться *« 4 » червня 1997 р.* о 15 годині на засіданні вченої ради К. 06.06.05. у Донецькому державному університеті (340002, м. Донецьк, вул. Челюскінців, 198[а], ауд.:)

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Донецького державного університету (340055, м. Донецьк, вул. Університетська, 24).

Автореферат розісланий *« 26 » квітня 1997 р.*

Відгуки на автореферат у двох примірниках прохання присилати за адресою: 340055, м. Донецьк, вул. Університетська, 24, вченому секретареві спеціалізованої ради К. 06. 06. 05.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат економічних наук, доцент Л. І. Дмитриченко

Ав 37.644

Актуальність теми дисертації. Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки здійснюється у складних умовах трансформаційної кризи. Криза має загальний характер, вона поширюється також і на економічну теорію. Нові економічні умови потребують відповідних концепцій - і серед них - нової теорії ціни. Поскільки ціна є найпоширенішою категорією ринкової економіки. В ціні засереджені інтереси виробника і споживача, від їх рівня залежать процесси відтворення і нагромадження, мотивація труда і життєвий рівень населення. Існуюча в Україні витратна модель ціни є застарілою, не відповідає ускладненим сучасним умовам, так як базується власне на одному чиннику, на трудовій теорії вартості. Її існування пов'язане з поглибленням протиріч товарного виробництва і відтворює витратну економіку несумісну з ринковою. Виникла потреба в сучасній теорії ціноутворення, де панує богаточинниковий підхід та полісистемні, а не моністичні погляди. Це й зумовило обрання теми дослідження.

Актуальність теми визначається й тим, що нерівномірність розвитку країн світу, розвиток інтеграційних процессів, та змішаної багатоукладної економіки визначають одночасну дію на вітчизняних ринках різноводів цін, які історично належать до різних етапів розвитку ринкових відносин. Тому при аналізі концепції цін безпідставним є пошук кращої з них, потрібно знаходити те позитивне, що в них є. Нині відбувається відхід від твердих незмінних концепцій, які розглядають економічні процесси як одномірні і поєднання їх в більш складні, полісистемні концепції.

Потреба глибокого наукового дослідження суті, рівня та динаміки цін виникає в зв'язку з тим, що в умовах перехідного періоду до розвинутого ринку, вони набувають такого

значення, що вирішують життєздатність, стабілізацію або руйнування економічної системи.

Актуальність дослідження пов'язана також з тим, що в процесі реформування економіки в Україні вже були прийняті передчасні рішення про прискорену лібералізацію цін, коли ще не діяли ринкові механізми і не була проведена демонополізація. Як наслідок - відбулося різке підвищення цін, що негативно вплинуло на добробут народу та стан виробництва. Нагальною є потреба підвищення життєвого рівня людей, розвиток виробництва, що можливо на основі ресурсозберігаючої, а не витратної економіки, на основі зниження та стабілізації рівня цін, на основі ресурсозберігаючих принципів ціноутворення.

Сутність дослідження проблеми. Проблема сутнісної основи ціни і ціноутворення здавна знаходилася в центрі економічних досліджень. Як стверджує статистика ООН понад двох третіх світових наукових досліджень присвячено цим проблемам. Однак проблема цілком ще не розв'язана. Багатоманітність і суперечливість теоретичних доробок відображають не тільки різні погляди дослідників, але й складність і внутрішнє протиріччя категрії ціни, її історичну змінність, її залежність від ендогенних та екзогенних факторів. Пошуки змінних моделей цін відбуваються постійно, оскільки ціни є рухливою і динамічною категорією. Не існує єдиної моделі ціни, придатної для всіх етапів розвитку товарного виробництва.

Еволюція економічних поглядів на природу ціни знайшла своє відображення в трудах представників класичного і неокласичного напрямку економічної теорії. Найбільший доробок в теорію вартості і ціни внесли творці класичної політичної економії А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.С.Мілль і К.Маркс.

Неокласичний напрямок дослідження цієї проблеми представляють К.Менгер, Дж.Б.Кларк, А.Маршалл, М.І.Туган-Барановський і сучасні дослідники західних країн - лауреати Нобілевської премії - Дж.Р.Хікс, В.Леонтьєв, Ф.Хайєк, М.Фрідмен, П.Самуельсон та інші.

Проведений критичний аналіз наукових розробок показав, що деякі методологічні і теоретичні питання ще не достатньо досліджені; деякі положення мають потребу в уточненнях і доповненнях в конкретних історичних умовах. Ще не знайшла свого рішення проблема переходу від планових до ринкових цін, стосовно перехідного періоду в Україні. Існують судження про ціни як грошову форму вартості товару, або погляди авторів які заперечують дію закону вартості, що й визначило мету і напрямок дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі перегляду основних концепцій цін з'ясувати можливості синтезу трудової теорії вартості і теорії граничної корисності для аналізу ринкових цін, встановити сутнісну основу рівноважної ціни, визначити правомірність використання категорії суспільно необхідних витрат праці в ринковій економіці; виявити різноманітні функціональні зв'язки вартості і продуктивності праці в динамічних технологічних системах; розмежувати поняття витратна економіка і витратна ціна: виявити вплив різних конкурентних ринків на процеси моделювання цін і вивчити вплив інфляційних процесів на динаміку цін, а також заходи по стабілізації економіки та її зростанню.

Здійснення поставленної мети потребує рішення таких основних завдань:

- довести, що поява тих чи інших поглядів і концепцій пов'язана з об'єктивними умовами, потребами і інтересами учасників економічних процесів;

- обгрунтувати, що потреби суспільної практики викликали до життя послідовно класичну, неокласичну концепції, а потім їх синтез;

- уточнити, що ціна як складне економічне явище формується на основі дії системи економічних, психологічних законів, як за умов виробництва, так і умов реалізації, як за умов попиту, так і умов пропозиції;

- довести необхідність поширення сфери застосування регульованних цін на період виходу із економічної кризи;

- уточнити характеристику суспільно необхідної праці як виробничої і ринкової категорії;

- виявити регулюючу роль ціни для забезпечення стійкості економічної системи;

- обгрунтувати необхідність підвищення еффективного суспільного попиту на основі зростання рівня заробітної плати;

- визначити сучасну трактовку експлуатації на основі розгляду ціни труда. Зв'зати цю проблему з необхідністю зняття соціальної напруги в суспільстві;

- розглянути основні напрямки подолання інфляційного зростання цін за допомогою ефективної економічної політики держави;

- узагальнити досвід подолання стагфляційних процесів в високорозвинених країнах ринкової економіки та придатність деяких заходів для перехідного періоду в Україні;

- виявити шляхи стабілізації цін, зменшення витрат енергоресурсів на одиницю випуску продукції та зменшення її матеріаломісткості, стимулювання зниження витрат виробництва, підвищення рівня заробітної плати і зростання життєвого рівня населення.

Предметом дослідження стали моделі цін в умовах переходу України до розвинутого ринку вияв їх гносеологічної, економічної чи суб'єктивної основи.

Методологія і джерела інформації. Методолгічні і теоретичні дослідження засновані на визнанні поліфонічності економічної дійсності. Тому методологічний підхід засновано на синтезі взаємопов'язаних концепцій, а не на визнанні лише трудової теорії вартості. Економічні категорії і закономірності розглядаються в єдності історичного і логічного аналізу, а не як універсальні, придатні для всіх станів товарного виробництва.

Як загальний метод пізнання сутності моделів цін використано діалектичний метод. При аналізі суперечливих кнцепцій використаний загальноцивілізаційний підхід для розв'язання конфліктів шляхом знаходження крихіт істини в кожній концепції. Використаний також метод рівноважного і нерівноважного аналізу, структурно-факторіальний аналіз і метод єдності абстрактного і конкретного. Рівноважний метод дослідження доповнювався нерівноважним, зверненням до змін в економіці під впливом різних чинників.

Формування цін розглянуте на основі дії імперсональних об'єктивних сил які доповнюються суб'єктивними, психологічними чинниками. Тобто ціна розглянута як єдність суперечностей, розв'язання яких веде до переходу економіки із тимчасової нерівноваги до тимчасової урівноваженності, а це забезпечує поступальний розвиток продуктивних сил суспільства.

Як джерело інформації були використані статистичні дані, значна частина яких подана у вигляді рисунків, таблиць та зведених данних.

Теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в дисертації, пов'язані з результатом критичного

аналізу розробок українських вчених, авторів інших країн з проблем товарно-грошових відносин і процесів ціноутворення. Вивчено монографічну, та періодичну літературу, закони та законодавчі акти України, матеріали Кабінету Міністрів України та Верховної Ради, а також матеріали Донецької обласної державної адміністрації. Частина статистично-економічних даних досліджена автором в процесі вивчення економічної сітуації на ринках лікарських форм м.Донецька.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в подальшому розвитку концепції ціни як синтезу витрат і результатів в умовах становлення та розвитку ринкових відносин, а саме:

- обгрунтована можливість при з'ясуванні сутності ціни використати як трудову теорію вартості, так і теорію граничної корисності, протилежних але взаємодоповнюючих концепцій на основі багаторівневого процесу пізнання;

- додатково аргументоване положення про те, що першоосновою ціни є вартість товара, як втілення суспільно необхідного труда. Але це визначення не повне, одномірне і повинне бути доповнене врахуванням корисності товара;

- підтверджено існування витратної ціни, яка базується на трудовій теорії вартості для нерозвинутих економічних систем з обмеженим платоспроможним попитом населення і обмеженою пропозицією товарів;

- обгрунтоване положення про те, що сутність ціни складають різновиди людської праці, як минулої, так і живої, втіленої в сучасні знаряддя праці, технології та організаційні структури виробництва. Значно зросли межі живої праці, які інтегровані в категорію сукупного робітника;

- з'ясована сутність рівноважної ціни як прояву суспільно необхідного труда. Дано уточнене визначення цієї категорії в

ринковій економіці. Обгрунтоване значення врахування суспільної корисності при її формуванні, неможливість її кількісного виміру лише по умовам виробництва, необхідність також урахування умов реалізації товарів;

- досліджено зв'язок між рівнем продуктивності праці та рівнем цін при різних типах відтворення;

- запропоновано визначити сучасну модель ціни як двухфакторну на відміну від ціни пропозиції та ціни попиту - як однофакторні;

- двухфакторна модель ціни розглядається як синтез граничної корисності залежної вид платоспроможного попиту на певну кількість товарів, та витрат праці, виражених в цінах товарів, на які є попит. Зроблена спроба дати формалізованний вираз ціх залежностей, де вартість товару є функцією від корисності. Визнання витрат праці як суспільно необхідних залежить від визнання споживачем потреби в данному товарі;

- запропоновано двухфакторну модель ціни розглядати як вираз суперечливої єдності споживчої вартості і вартості товару, здатності товару бути корисним і обмінюватися на інші товари;

- з'ясовані чинникі які обмежують конкуренцію, так і ті, що її посилюють в перехідний період до ринкової економіки в Україні. В зв'язку з відсутністтю необхідної критичної маси як продавців, так і платеспроможних покупців ринковий механізм повинен бути доповнений більш значним регулюванням цін з боку держави;

- визначено необхідність заміни існуючих засобів прямого і опосередкованого впливу держави на ціноутворення, оскільки вони спричиняють відтворення витратної економіки;

- запропоновано підвищення оплати праці для створення суспільного попиту, створення нових робочих міст за рахунок

скорочення державних і муніципальних витрат на управління, за рахунок зовнішніх позик та тимчасово вільних коштів населення;

- визначені антиінфляційні напрямки стабілізації цін з врахуванням досвіду західних країн, адаптованих до умов України;

- запропоновано ввести в науковий обіг поняття витратна ціна і ціна витратної економіки, де перше поняття розглядається як невід'ємна риса ціни, пов'язане з необхідністю відшкодування витрат для продовження відтворення, а друге - як прояв затратної економіки недоцільного використання ресурсів;

- запропоновано використати в науковому обігу тлумачення експлуатації в поширеному і вузькому значенні, та дотримуватися етики оплати праці для зняття соціальної напруги в суспільстві;

- теоретично обгрунтоване і фактично підтверджене положення про посилення ролі держави в процесі досягнення стабільності цін і досягнення рівноваги в економіці.

Практичне значення дисертації полягає в вияві напрямків ресурсозбереження при формуванні цін, як основи для їх зниження і стабілізації, що сприятиме підвищенню життєвого рівня населення; в вияві чинників забезпечення стійкості економічної системи, в досягненні ринкової та соціальної рівноваги в суспільстві шляхом відмови від цін затратної економіки і використання двухфакторної моделі ціни.

Висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі реалізації заходів по подоланню кризи платежів, по підвищенню стимулів до праці на підставі збільшення заробітної плати і спрямованості на краще використання календарного часу як необхідної умови

виходу із економічної кризи та подальшого економічного зростання.

Теоретичні положення дослідження можуть бути використані в практиці викладання політичної економії, економічної теорії, макро- і мікроекономики.

Апробація роботи. Основні положення дисертації викладені в наукових повідомленнях на Всесоюзній науковій конференції з питань дії закону економії часу (1990 р., м.Казань), на регіональній конференції Московського фінансового інституту, Донецького Державного Університету (1986 р., м.Донецьк), а також впродовж 1994-1997 рр. на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Донецького державного університету;

Основні положення дисертації викладені у публікаціях загальним обсягом 2,85 др.арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які включають шість параграфів, висновку, списку використаної літератури і додатку.

Текстова частина дисертаційного дослідження викладена на 137 сторінках машинописного тексту.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ:

Вступ

Розділ І. Категорія ціни в ринковій економіці і еволюція поглядів на її сутнісну основу.

І.1. Класичні і неокласичні концепції вартості і ціни, їх синтез.

І.2. Двухфакторна модель ціни в сучасній ринковій економіці.

I.3. Суспільно необхідні витрати труда як сутнісна основа рівноважних цін.

Розділ II. Регулююча роль ціни в забезпеченні стійкості економічної системи.

II.1. Розвиток конкуренції і відповідних різновидів цін, їх стабілізуючий вплив на економіку.

II.2. Ціна труда і проблеми експлуатації. Зняття соціальної напруги в суспільстві- необхідна умова стабілізації економіки.

II.3. Факторіальний аналіз динаміки цін - важлива характеристика стану економічної системи.

Висновок.

Список використаної літератури.

Додаток.

Особистий внесок автора полягає в тому, що ним:

1. Запропоновано ввести в науковий обіг поняття «двухфакторна модель ціни», та подано кількісний вираз цієї моделі ціни, який має абстрактне, теоретико-пізнавальне значення;

2. В практичній роботі апробована можливість визначення корисності товару на основі визначення його рейтінгу;

3. Уточнено розмежування понять «витратна ціна» і «витратна економіка». Визначена двоїстість тлумачення «витратна ціна» як за її гносеологічним походженням, як включення в ціну вірогідних і будь-яких витрат. Запропоновано для їх розмежування використати відподвідно терміни «витратна ціна» і «ціна витратної економіки»;

4. Виявлено, що формування оптових цін на продукцію промисловсті в Україні поки що відбувається по цінам витратної економіки, які є погіршеним продовженням раніш існуючих планових оптових цін;

5. Доведена недоцільність і хибність для підприємств всіх форм власності віднесення частини загальнодержавних витрат на собівартість промислової продукції;

6. Запропоновано, змінивши об'єкти опадаткування, спонукати підприємства до зниження витрат виробництва, як дійового заходу зниження цін на товари та послуги;

7. Доведено короткочасову ефективність регулювання цін монопольних структур шляхом установлення граничної норми рентабельності, так як на довгостроковий період вони штучно збільшують собівартість продукції для одержання більшого обсягу прибутку;

8. Визначені основні напрямки стабілізації економіки на базі заходів по стабілізації цін і підвищення рівня зарабітної плати, як умови забезпечення ефективного попиту і пожвавлення виробництва. Доведено, що при одночасному зменшенні витрат виробництва на енергоносії та звільненню підприємств від не властивих йому витрат, цей захід не приведе до збільшення собівартості;

9. Запропоновано здійснити разовий продаж затовареної промислової продукції державних підприємств та невикористаних фондів на біржах за конкурсною основою по цінам з врахуванням інфляційних процессів. Подальше продовження виробництва здійснювати лише на базі маркетингових досліджень.

Основний зміст дисертації. У вступі обгрунтована актуальність, предмет, мета дослідження, завдання та методи дослідження, наукова новизна, практична цінність теоретичного аспекту дисертаційної работи.

В першому розділі визначено, що разом з ускладненням товарно-грошових відносин опосередкованих ціною, змінювалися погляди дослідників на її сутнісну основу послідовно зазначивши її як об'єктивну, суб'єктивну, та їх синтез; досліджено, що зміна поглядів відображала розвиток цієї економічної категорії товарного виробництва; розкрито її зміст та соціально-економичну форму; досліджені основні моделі цін, та їх формалізований вираз; розкрито взаємозв'язок рівноважної ціни , та суспільно необхідних витрат труда.

Застосований у роботі принцип дихотомії дозволив систематизувати і класифікувати існуючи наукові погляди на вартість і ціну, виходячи із специфіки оцінюваного товару, який є єдністтю протилежних властивостей: здатності до обміну і корисності, вартості і споживчої вартості. Відповідно до цього проведено їх поділ на трудові та нетрудові, витратні та результативні, концепції відображені в цінах пропозиції та цінах попиту і представлених прихильниками трудової теорії вартості та маржиналістами. Проведений аналіз дозволив визначити обмеженість і одномірність названих теорій і зазначити, що їх недоліки є наслідком моністичних підходів до трактовки ціни. Застосувавши полісистемний підхід, автор дійшов до висновку, що ціна має свою першооснову, якою є трудова вартість товара, але не зводиться лише до неї, що вона формується також під впливом споживчої вартості товару, під впливом як імперсональних, так і суб'єктивно-психологічних факторів, її ознака полягає в багаточинниковості, в множині номінальних виразів при певному реальному змісті.

На основі положення про те, що робочий час є природною мірою вартості товару вжито спробу розмежування його від календарного часу, вимірюваного в таких одиницях, як година, секунда і інше. Робочий час має інший вимір - створені споживні вартості, надані послуги, інтелектуальні розробки тощо. Однаковий календарний час певного періоду, позначається у різних досягненнях як країн, так і окремих осіб, які по різному його використовують. Для розмежування цих визначень автор використував математичні нерівності в яких, на його думку знаходить вияв дії загального економічного закону економії часу. На основі аналізу використання календарного часу виявлені значні його втрати в перехідній економіці України. Запропоновано на час виходу із економічної кризи переглянути Кодекс закнонів про працю, а саме дати можливість підприємствам самостійно вирішувати питання про продовження робочого часу з виробничої необхідності, а державі - збільшити кількість робочих днів продовж року. Не працюючи вийти з кризи неможливо. Саме про це свідчить досвід теперішніх високорозвинених країн.

Використовуючи принцип полеміки при дослідженні значення теорії трудової вартості, зроблені такі висновки:

1) Помилково як відмовлятися від використання трудової теорії вартості при ціноутворенні, так і нею обмежуватися.

2) Вартість товару не зводиться лише до доходів. Перенесена вартість засобів виробництва залишається у виробництві. Це ствердження зумовлене необхідністю врахування амортизації в вартості продукції, як її складової частки. Норми амортизації потрібно збільшити, як показують розрахунки до 12-15%, що потрібно для прискоренного оновлення основного капіталу і впровадження сучасних технологій у виробництво.

3) Вартість товару - це втілений уречевлений і живий труд. Автор відстоює тезу, що детермінанта труда становить основу не тільки трудової теорії вартості, але й теорій факторів виробництва, та витрат виробництва.

4) Названі теорії відносяться до затратних концепцій цін на тому підгрунті, що їм притаманні спільні риси, а саме відшкодування витрат, пов'язаних як з виробництвом, так і реалізацією продукції, що є умовою відтворення та нагромадження фондів.

Доведено, що поняття затратної ціни має двоїсте значення, а саме: як існування витрат, пов'язаних з виробництвом товара та його реалізацією, та як існування затратної економіки, в якій неефективно використовуються обмежені ресурси суспільства . Запропоновано їх зазначити відповідно як затратні ціни та ціни затратної економіки. Зважаючи на вишезазначене, дисертант не погоджується з пропозицією деяких авторів ввести в науковий обіг такі терміни: «не затратна вартість», не «затратний абстрактний труд», «не затратна ціна» як такі що не мають наукового сенса. Краще використати термін «ресурсозберігаюча ціна».

Проведений аналіз елементів в собівартості продукції, згідно з Типовим Положенням про її планування та облік в промисловості (1966 р. № 473) дозволив стверджувати про орієнтацію виробників на підвищення витрат у виробництві. Згідно з цим Положенням до собівартості відносяться деякі загальнодержавни витрати, а також витрати виробництва пов`язанні з забрудненням довкілля, аудит і деякі інші, які по своїй економічній природі повинні відшкодовуватися з прибутку підприємства. Встановлення таких обов`вязкових витрат для всіх власників спричинило існування цін затратної економики та зростання їх рівня вищого від світового при

відсутності належної якості товарів та сервісного обслуговування. Наслідком впровадження таких цін є затоварення готової промислової продукції при зменшенні її обсягів, криза платежів, зростання загальної заборгованності, тобто розбазарювання і так вкрай обмежених ресурсів. Аналіз впровадження регульованих цін на продукцію монопольних структур на основі грничного рівня рентабельності у довгостроковому періоді має такі ж негативні наслідки, бо намагаючись досягти збільшення обсягів прибутку, монополії штучно підвищують витрати, намагаючись уникнути оподаткування, штрафів та санкцій.

Для розв`язання названих протиріч, автор пропонує змінити об`єкт оподаткування, визначивши його як витрати виробництва. Встановити диференційовані ставки оподаткування по групам товарів, особливо виділивши витрати енергоресурсів на одиницю продукції. Такий захід спрямований на спонукання виробника до зменшення матеріаломісткості продукції, на ресурсозбереження оскільки конкуренція витрат виробництва ще не розвинена. Запропоновано також витрати виробництва розглядати не як кінцеву, а змінну розрахункову величину елемента затратної ціни, її кінцевий рівень повинен визначатися споживачем в залежності від корисності товару, та наявності у нього платіжних засобів. Тому так важливо здійснювати до початку виробництва маркетінгові дослідження, сегментувати ринок та позиціювати товари. Автор дійшов до висновку, що заміна цін затратной економіки на двуфакторні ресурсозберігаючи, ціни, сприятиме зниженню їх рівня та підвищенню конкурентноспроможності вітчизняних товаровиробників.

Аналіз існуючих цін пропозиції, та попиту, та їх формалізованого виразу дозволило автору запропонувати

математичний вираз двухфакторної моделі ціни, де вартість розглянута як функція корисності, де здійснюється поєднання ціни продажу, та купівлі.

На практиці взаємодія між продавцями, та споживачами краще здійснюється в процесі біржевих торгів при посередництві котировочних комісій, та складання котировочних цін які є двухфакторними цінами. Вони наближені до рівноважних цін, які є центром їх тяжіння.

Виявленно зв`язок рівноважних цін з категорією суспільно необхідних витрат труда, яка як і рівноважні ціни, належить до абстрактних категорій, але має теоретико пізнавальне значення. На претендуючи на авторське визначення цієї категорії, автор вважає що при її характеристиці доцільно зазначати, що це є такі затрати, які потрібні для задоволення кількісної суспільної потреби при найбільш доцільному використанні наявних ресурсів суспільства.

З`ясовано, якщо витрати перевищують рівень суспільно необхідних, то ринок як об`єктивно діючий механізм, відторгне не тількі запропоновану ціну, але й сам товар, виключивши його з відношень купівлі-продажу. Автор вважає , що це є та категорія, за допомогою якої визначається гранична межа, поза якою витрати праці не створюють вартість товару і не збільшують суспільне богатство, але зменьшують його, не даючи знайти ресурсам альтернативне використання для створення альтернативної вартості.

Заперечена, як не реальна, спроба централізовано визначити цю категорію шляхом планування чи то найменьших, чи середніх, чи найбільших нормативів витрат; особливість її полягає в тому, що її величина визначається не тільки по умовам виробництва, але й по умовам реалізації, що вона встановлюється завдяки ринку і є змінною. Практичне

значення цієї категорії полягає в тому, що товаровиробник повинен співвідносити свої витрати з об`єктивно існуючими, тобто зі суспільно необхідними. Характерною її ознакою є такі витрати, які визнаються корисними, які задовольняють суспільні потреби.

Аналіз на принципах рівноважного аналізу дав змогу обгрунтувати ствердження, що корисність товару залежить від опосередкованного впливу всіх інших товарів, так як діє ефект заміщення та вибору і можливість задоволення споживчих уподобань. А вони в свою чергу залежать від альтернативних можливостей використання наявних ресурів. Обмеженність ресурсів для задоволення зростаючих потреб в суспільстві потребує такого їх розподілу, яке б наближалося до оптимального. І відбувається він завдяки ринку, якщо склалася ринкова інфраструктура, а держава веде активну соціальну політику.

Автором була здійснена спроба визначення корисності товару на основі рейтингових оцінок. Був вивчений статистико-економічний стан кон`юнктури ринку лікарських форм по м. Донецьку, які розповсюджувала фірма оптової торгівлі. Застосувавши метод балльних оцінок разом з разробкою спеціальних анкет, була побудована шкала рейтінгу різних груп ліків. На цій підставі був побудований графік завозу ліків в аптекі міста у визначені терміни. Це дало змогу краще задовольнити споживчий попит, зменшило транспортні витрати, та покращило фінансові показники роботи фірми.

Виявлена позиція автора з приводу дискусійного питання про залежність вартості товару від динаміки продуктивності праці. Вона полягає в тому, що з`ясована наявність різних функціональних зв`язків між цими змінними категоріями, які залежать як від типів відтворення, так і від постійного оновлення продуції і переходу до більш складної і якісної, в

якій втілено більше уречевленої праці. Тому підвищення продуктивності праці можливе при зростанні вартості товару, зворотна залежність між ними існує також при різних умовах. Окрім того, дія спадної віддачі також впливає на не одназначність вказаних залежностей. Вони можуть були як прямими, так і зворотніми, в залежності від конкретних аналізуємих обставин.

У другому розділі роботи досліджено вплив рівня цін, та його змін на стійкість економічної системи; визначено значення розвитку конкуренції для ціноутворення; з`ясованний зв`язок таких категорій як заробітна плата та експлуатація та шляхи подолання соціальної напруги; проведенний факторіальний аналіз зростання цін на українському ринку та зазначенні заходи що до їх стабілизації.

Дослідженно умови розвитку конкуренції, уточнена характеристика її як об`єктивного економічного закону товарного виробництва, визначено еволюційні форми її розвитку, які відповідають чотирьом видам ринків де панують властиві їм різновиди цін. З`ясовані умови дії вільної конкуренції та визначено її історичні межі, доведено що її місце в розвинутих країнах посіла монополістична конкуренція, яка в сучасних умовах більше стимулює розвиток продуктивних сил суспільства і співіснує разом з конкуренцією олігополій і монополій.

Це дало змогу визначити особливості українського ринку, де переважне значення мають монопольні структури та створені навколо них, та в них малі форми бізнесу. До них належать також підприємства тіньової економіки, яка посідає значну частку ринку. В цілому сучасний стан ринку можна охарактеризувати як переважно монопольний. Його особливісттю є співвіснування з ринком вільної конкуренції.

Цей останній існує стосовно продажу сільскогосподарської продукції, де під впливом попиту і пропозиції формуються ринкові ціни, відбувається вільне ціноутворення. Частка його незначна. Аналіз свідчить товаровиробник сільскогосподарської продукції, не відчуває переваг вільного ціноутворення, тому що продаж сільскогосподарської техники, агротехнічних засобів та іншого належить монопольним структурам і відбувається по монопольно високим цінам. Це призводить до існування глибоких розбіжностей цін, до їх дизбалансу, не створює умов для розвитку фермерського, а також пайвого кооперативного селянського господарства. Світовий досвід свідчить, що монополістична конкуренція більше відповідає інтересам товаровиробника, тому що на основі диференціювання товарів кожен із них посідає свою нішу на ринку. Окрім того, в розвинених країнах держава більш жорстко контролює монопольні структури, більш дійово підтримує малі підприємства.

Аналіз дії монопольних структур дозволив визначити, що в Україні вони не мають планового початку, та не сприяють науково-технічному прогресу і не фінансують науково-дослідні роботи. Вони орієнтовані на державну опіку і вже тому не постає питання про їх прогресивне значення, як це дискутується в працях західних дослідників. Тому цілком виваженою є антимонопольна політика держави, яка була започаткована ще в 1992 р. Законом України "Про обмежання монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницької діяльності".

Аналіз дав змогу стверджувати, що діяльність цього закону ще не значна. Обмеженість монополій в основному здійснюється шляхом регулювання цін та роздержавлення . Частка регулювання цін (11%) ще надто замала, щоб вплинути на загальний рівень цін. Для недопущення недобросовісної

конкуренції потрібна критична маса товаровиробників, якої ще на ринках України не має.

Проведене дослідження демонополізму, яке ведеться у Донецькому регіоні, дало змогу дійти певних висновків про значення регулювання цін шляхом заданого рівня рентабельності. Якщо цей захід ведеться довготерміново, як стратегічний напрямок, то його наслідком є затратна економіка - намагання монопольних структур перекласти прибутки на собівартість. Світовий досвід свідчить, що ринкове регулювання є більш дійовим методом ніж адміністративне. Але в сучасних умовах, як короткотерміновий захід воно є доцільним. Адміністративні рішення повинні забезпечити полегшення входження в ті галузі де панує монополія, збільшення робочих місць через ефект мультіплікатора, що збільшує пропозицію товарів через розвиток взаємодії попиту та пропозиції, наближує ціні до рівноважного рівня, що свідчить про суспільну збалансованість і відповідність ціни суспільно необхідним витратам.

Встановлено, що в Донецькому регіоні у галузях які задовольняють потреби населення, діють 70 монопольних структур, які можливо представлені двома групами підприємств: ті, які виробляють товари народного споживання та ті, які подають послуги населенню. Практичний рівень рентабельності встановлений по видам товарів та послуг від 10% до 30% до собівартості. Крім цього обмежені торгівельні надбавки до оптових цін виробництва, як на вітчизнії, які так і на імпортні товари, що забезпечує зменшення роздрібних цін на 10 -15 відсотків. Такі заходи можуть сприяти зростанню попиту населення на споживчи товари і можуть започаткувати деяке пожвавлення виробництва.

Дослідження розвитку конкуренції дозволило виявити, як чинники її зростання, так і обмеження. Переважне значення мають фактори, які обмежують конкуренцію і серед них: фінансова нестабільність, криза платежів, відсутність необхідних інвестицій, а також повільний розвиток малого бізнесу. Стосовно методів конкуренції виявлено, що переважають цінові, а по характеру здійснення - скоріше агресивні, ніж оборонні (серед них кримінальні, пов`язані з корупцією, хабарництвом і іншими нецивілізованими методами боротьби).

Дослідження регулюючої ролі ціни для забезпечення стійкості системи потребує визначення ціни робочої сили та сутності експлуатації, як її необхідної передумови. Виявлено, що зменшенню соціальної напруги у суспільстві сприяє підвищення рівня заробітної плати та її своєчасне отримання, а також забезпеченність роботою працездатного населення. Встановлено, що низький рівень ціни робочої сили пов`язаний з уявою про посилення експлуатації і з відчуттям соціальної несправедливості у суспільстві.

Визначено, серед системи цін особливості ціноутворення на основний елемент продуктивних сил суспільства - на робочу силу, функцією якої є труд. Вона моє двоїстість: врахування вартості життєвих засобів існування робітника та плідності його праці, того корисного ефекту, який він приносить. З цим пов`язаний проведенний порівняльний аналіз мінімальної заробітної плати в різних країнах та встановлення її межі в Україні.

Проведенний порівняльний аналіз "наповненності" номінальної заробітної плати з ціною споживчих товарів (з 22 найменувань по регіонам України) довів, що її рівень є неприпустимо низьким. Оплата труда не забезпечує навіть просте відтворення робочої сили. Підвищення середньої

заробітної плати з 40 до 100 дол. на місяць (1995 р.) дорівнює 3,3 дол. денної оплати, або 40 центів за годину, тоді як світове спільництво уособлене в ООН признало, що вона не може бути меньшою ніж 3 дол. за годину. Тобто в Україні середня ціна на головний трудовий ресурс менше в 7-8 разів гранично допустимої. Ще нижчий рівень реальної заробітної плати, тому що свій труд робітник обмінює на товари та послуги, рівнеь цін на які досяг світового або й перевищує його.

Існуючий дисбалнс в цінах на робочу силу, та всі інші товари, зумовив негативні явища, які не сприяють економічному зростанню, не дають змоги подолати кризовий стан економіки. А саме:

- падіння продуктовості праці, низький рівень зарплати спричиняє низьку плідність труда;

- зниження мотивації трудової діяльності, падіння престижності добросовісного ставлення до робсти, зниження дисципліни праці;

- відтік найбільш працездатної та кваліфікованої частини населення з країни, на чому вона втрачає десятки міліардів доларів щорічно, що відповідно збагачує країни реципієнти;

- відбувається зниження платоспроможного попиту населення, зростає його зубожіння, а виробництво втрачає імпульс до розвитку.

Протиріччя ще більше загострюються в зв`язку з заборгованісттю та несвоєчасною виплатою заробітної плати. Тому в суспільстві наростає соціальна напруга та соціально-політична нестабільність.

Встановленно що для подолання дисбалансу в цінах, для розв`язання вказаних суперечностей, необхідно першочергово підвищити рівень заробітної плати до 50-55 % у ВВП, проти 20% існуючих, а надалі до 65%, тобто світовому рівні. Високому

рівні заробітної плати відповідає ефективне виробництво. При встановленні прямої кореляційної залежності між динамікою заробітної плати та продуктивністтю праці собівартість продукції не зросте. При поєднанні цих заходів з ресурсозбереженням, зі зменшенням матеріаломісткості продукції створюються умови для зменшення цін на товари та послуги.

Запропоновано для здійснення ресурсозбереження змінити об`єкт оподаткування - відмовитися від податку на прибуток підприємства і запровадити податок на витрати виробництва. Завдяки аналізу встановлено, що на практиці шляхом поширення статтів затрат і штучного їх збільшення, підприємства, щоб запобігти оподаткуванню, зменшують прибуток фактично до нуля. Податок на витрати виробництва тісно пов`язаний з обсягами виробництва і тому при запровадженні буде носити стійкий характер і забезпече не тільки постійне надходження коштів в державний бюджет, але й буде сприяти ресурсозбереженню. В зв`язку з проблемами енергопостачання доцільно ввести окремий податок на споживання енергоресурсів на одиницю виробу, диференційований по групам товарів.

На цій підставі створюються умови для переходу не тільки від цін затратної економіки, але й до ринкової, ресурсозберегаючої економіки.

Розмір ціни на робочу силу пов`язаний з проблемою експлуатації. Запропоновано її розглядати в широкому і вузькому значенні, а також як проблему відтворення, як проблему взаємовідносин по найму робочої сили. Перше значення розглядається як привласнення прибутку наймачем робочої сили і використанням його у власних цілях. Нині розподіл прибутку зазнав змін в зв`язку з його соціалізацією на загальноцивілізаційних засадах в високо розвинених країнаїх. В

вузькому значенні експлуатація розуміється як низький рівень заробітної плати. Якщо вона знижується, йдеться про підвищення міри експлуатації (норми додаткової вартості). Аналіз існуючих показників міри експлуататації (норми додаткової вартості) довів, що ці показники є досить умовними, розбіжності в визначеному рівня міри експлуатації дуже значні. Різний рівень цін зумовлює різні розміри показника при тому, що рівень продуктивності праці, інтенсивності та використання робочого часу можуть бути однаковими. Запропоновано для визначення цього показника керуватися вище названими показниками в їх співвідношенні з рівнем оплати труда.

Автор не поділяє поглядів про загальне підвищення цього показника в умовах незалежності України. Запропоновано брати до уваги не лише потреби робітника, але і вартість того продукту, який він створює; корисність, результативність його праці. Проведенний аналіз довів, що ці процеси не є однозначними: відбулося як підвищення експлуатації в деяких галузях, де інтенсивність праці зросла, а оплата зменшилася, так і зворотні процеси. Занадто низька продуктивність праці, зменшення робочого часу, характеризуються таким станом, що робітник не створює навіть того продукту, який використовується для задоволення його власних потреб. В таких випадках робітники, як і підприємства в цілому, утримуються за рахунок суспільства. Висновок автора полягає в тому, що низька ціна праці не свідчить про наявність експлуатації, необхідно брати до уваги результативність праці та рівень використання робочого часу.

На значному фактичному матеріалі проведено аналіз зростання цін в перехідний період, що дозволило виявити їх негативний вплив на економіку України. В дисертації поданий фактичний аналіз підвищення, цін згідно з яким визначені такі

чинники: політичні, економічні та психологічні. Визначено, що найбільше зростання цін, пов`язане з інфляційними процесами, які видносяться до економічних чинніків. З`ясовано, що в Україні послідовно мала місце інфляція попиту, витрат та інфляція, визвана структурною перебудовою економіки. Визначивши негативні наслідки інфляції, розглянуті шляхи її подолання. В залежності від її різновидів запропоновано застосування експансивної та реструкційної грошової політики. Складність подолання стагфляційних процесів вимогає використання кейнсіанських і монетаристських заходів, які діють різнонаправленно. Аналіз довів, що в цих умовах потрібне посилення регулюючих функцій держави, в том числі в процесах ціноутворення. Тільки на етапі стабілізації можливе звуження втручання держави в економіку за рахунок збільшення регулюючої ролі ринку. Але й тоді за державою залишається функція підтримки стабільності цін, контролю за цінами монопольних структур, за стійким рівнем економічного розвитку.

Проведене дослідження свідчить, що з`ясування методологічних, теоретичних суттєвих основ ціни має практичне значення для науково виваженої економічної політикі на мікрорівні, що буде сприяти покращенню економіки також і на макрорівні.

У висновках сформульовано основні метедологічні, теоретичні і практичні пропозиції з досліджених проблем. Суть їх зводиться до обргрунтування необхідності відмови від ціни затратної економіки і переходу до ресурсозберігаючої двухфакторної моделі ціни, яка адекватна ринковій економіці, наведені пропозиції стосовно досягнення соціальної злагоди, стабільнсті екомічної системи.

Основні положення дисертації відображено у публікаціях:

1. Дорошенко В. Ю. Совершенствование ценообразования в условиях интенсификации производства /Сборник Интенсификация - стратегическое направление социалистического расширенного воспроизводства. - Материалы республиканской научной конференции. Донецк, сентябрь 1988г. 0,2 п. л.

2. Дорошенко В. Ю. Формирование общественно необходимых затрат труда в условиях радикальной экономической реформы / Вестник Харьковского политехнического института, № 275 "Взаимосвязь экономичных и социальных факторов развития общественного производства в условиях его интенсификации". Харьков, 1990, 0,4 п.л.

3. Дорошенко В. Ю., Конотоп Г. И, Особенность формирования общественно необходимого рабочего времени в социалистическом обществе. /Тезисы докладов и выступлений на Всесоюзной научной конференции на тему "Закон экономии времени и роль финансово-кредитного механизма в его использовании в условиях радикальной перестройки управления экономикой". ч1 Москва МФИ, 1990г., 0,2 п. л. Особистий внесок автора: виявлено фактори формування суспільно необхідного робочого часу, визначено значення суспільної корисності.

4. Дорошенко В. Ю., Конотоп Г. И. Эволюция моделей цены в рыночных структурах./ Тезисы докладов вузовской научной конференции профессорско-преподавательского состава. Экономические науки. Донецк, апрель, 1995г., 0,2 п. л. Особистий внесок автора: визначено вплив різних видів конкуренції на формування різновидів цін.

5. Дорошенко В.Ю. Эволюция взглядов на стоимость как основу цены в товарном производстве. Донецк, ИЭП НАН Украины 1997г., Препринт доклада ИЭП НАН Украины, 1,6 п. л.

6. Дорошенко В. Ю. Концепция цены в рыночной экономике / Матеріали вузівської наукової конференції професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідницької роботи; і економічні науки. Донецьк, квітень 1997р., с 113 - 116, 0,25 др. арк.

АННОТАЦИЯ

Дорошенко В. Ю. Сущностная основа цены в условиях рыночной экономики.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08. 01. 01 - политическая экономия. Донецкий государственный университет, Донецк, 1987г.

Обоснована необходимость замены затратной однофакторной модели цены двухфакторной. Определено значение конкуренции, демонополизации экономики для развития рыночных отношений. Обосновано позитивное влияние эффективного общественного спроса на основе повышения уровня оплаты труда для оживления экономики. Определены основные направления обеспечения устойчивости экономической системы.

SUMMARY

Essential basis of price in the conditions of market economy.

The science work for deffing the degree of candidate of economic science for profession 08.01.01 - political economy, Donetsk State University, Donetsk 1997.

The thesis justified the nesessity to change the cost-dtermined one factor price model by the two factor one. The meaning of competition and that of economy demonopolization for the development of market relations were determined. Positive influence of effective public demand based on the increased wages on the enlivening of economy was grounded. Basic trends of securing economic stability were determined.

Ключові слова: модель ціни затратної економіки, однофакторна модель ціни, двухфакторна модель ціни, рівноважна ціна, суспільно необхідні витрати, інфляційне зростання цін, стійкість економічної системи.

Підп. до друку 20.04.97. Формат 60x84/24. Папір друк. № 3.
Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 прим. Замовлення № 71.
Інститут економіки промисловості НАН України.
340048, Донецьк, Університетська, 77.
Ротапринт ІЕП НАН України.

436101

Ав 37.644